

Символічні жести в американському розважальному телеінтерв'ю

О. В. Максименко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Paper received 17.11.16; Accepted for publication 25.11.16.

Анотація. У статті проаналізовано приклади функціонування символічних жестів у контексті американського розважального телеінтерв'ю. Встановлено, що символічні жести функціонують як у складі жестового-вербальних висловлень, де вони дублюють вербально виражені смисли або ж містять додаткові смисли, які узгоджуються із вербально вираженою інформацією, так і як окремі жестові висловлення, які набувають конкретного змісту у контексті відповідної ситуації комунікації. У мотиваційному аспекті деякі символічні жести можуть інтерпретуватися як конвенціоналізовані продукти метафоричної деривації іконічних жестів. Окремі символічні жести демонструють імідж-схему метафоричну природу.

Ключові слова: жестово-вербальне висловлення, іконічний жест, комунікація, контекст, метафоричний жест, символічний жест.

Проблема взаємодії мовлення й жести ввійшла до пріоритетних проблем гуманітарних наук у 90-х роках минулого сторіччя, коли Д. МакНіл висловив гіпотезу про те, що жест і мовлення становлять єдину інтегральну систему продукування мовного значення [17].

Поширення цієї ідеї сприяло розвитку досліджень взаємодії мовлення й жести в різних гуманітарних науках – психології, психолінгвістиці, антропології й когнітивній лінгвістиці.

Сучасні дослідження жестів умовно поділяємо на функціонально-комунікативні і функціонально-когнітивні. Автори перших розглядають жест у складі невербальних компонентів комунікації, що “мають свій семіозис” [4, с. 79] і взаємодіють із вербалікою [1, 4, 6]. Автори других постулюють, що жест і мовлення становлять єдину інтегральну систему продукування мовного значення [17] й відтак говорять про єдиний вербально-невербальний семіозис [18, 11, 17].

Мета статті полягає у визначенні місця символічних жестів у загальній типології жестів та встановленні особливостей функціонування символічних жестів у спонтанній комунікації.

Матеріал пілотного дослідження становлять 100 жестово-вербальних висловлень, відібраних із відеоматеріалів англійських розважальних інтерв'ю з гостями американського ток-шоу *The Tonight Show Starring Jimmy Fallon* [28]. Вибір розважального інтерв'ю відповідає завданням дослідження, оскільки цей жанр є виявом спонтанної комунікації, яка є природним середовищем функціонування жестово-вербальних висловлень. З огляду на інтегральну природу взаємодії мовлення й жести вважаємо доцільним виділити у якості одиниці аналізу саме жестово-вербальне висловлення, а не просто жест.

Існують різноманітні типології жестів. Найбільш відомими є так звані жести-символи, які також називають жеста-емблемами (термін “символ” уживається в тому ж смислі, що й у класифікації знаків Ч. Пірса, тобто для найменування знака, який заміщає об'єкт на основі конвенціонального / умовного зв'язку між ним і цим об'єктом [21, с. 254–263]). Символічні жести є конвенціональними, культурно-специфічними жеста-емблемами, які можуть використовуватись замість слів. Наприклад, замість вербального вітання “Привіт” або прощання “До побачення” можна помахати рукою, що є характерним для американської культури та багатьох інших культур

світу. Ще одним наочним прикладом є загальновідомий культурно маркований жест “ОК”, що виконується шляхом з'єднання великого і вказівного пальців в коло (О). У багатьох частинах світу цей жест є синонімом вербального висловлення “ОК” й позначає схвалення, згоду, або загальну позитивну оцінку стану речей. Разом з тим, існують культурні контексти, в яких цей же жест може мати різні вторинні значення, у тому числі негативні або образливі [7].

Необхідно зазначити, що етнокультурна маркованість є однією із конститутивних характеристик символічних жестів, які можуть мати різні значення у різних культурах, що інколи варіюються від компліменту до образи [20]. Тісно пов'язаною із етнокультурною маркованістю є інша відмінна риса символічних жестів – конвенціональність, яка полягає в тому, що ці невербальні знаки демонструють зв'язок із нормами та правилами поведінки в певній лінгвокультурі [12; 2; 3; 4 с. 88; 6, с. 42].

У інтерпретації Д. МакНіла, який власне і започаткував функціонально-когнітивний підхід до вивчення жестів, принципова відмінність між символічними жеста-емблемами та іншими типами жестів, які і становлять об'єкт його наукового інтересу, полягає у тому, що перші є усвідомлюваними, зрозумілими без вербальної складової комунікації й відтак безпосередньо не пов'язаними із процесом продукування мовлення, у той час як другі є спонтанними, автоматичними, універсальними, не зрозумілими без вербальної складової й відтак становлять собою невід'ємну частину продукування мовного значення в комунікації [17].

У класифікації Д. МакНіла та Л.Л. Педелті до спонтанних жестів віднесені іконічні, дейктичні, ритмічні та метафоричні [19].

Іконічні жести (термін “іконічний” тут використовується в значенні, синонімічному тому, яке вкладає в нього Ч. Пірс у своїй широко відомій класифікації знаків, називаючи іконічним знак, який репрезентивно нагадує об'єкт, який він заміщає [21, с. 254–263]), репрезентують референта через зображення асоційованих із ним атрибутів, дій або просторових відношень. Наприклад, найпростішим способом пояснити дитині, як зав'язати шнурки кросівка, є ілюстрація вербального пояснення

відповідним жестом (цей та інші ілюстративні приклади спонтанних типів жестів запозичені з [15, с. 570]).

Дейктичні жести (в класифікації Ч. Пірса – індексальні) репрезентують референта, вказуючи на нього. Наприклад, якщо ви хочете вберегти друга від ядовитого плюща під час пішої подорожі, ви обов'язково додасте до вербального висловлення *Watch out for that poison ivy* дейктичний жест, який указуватиме саме на ту рослину, якої йому потрібно остерігатися.

Ритмічні жести, як випливає з їхньої назви, слугують ритмізації мовлення й водночас забезпечують зв'язність окремих частин нарративу. Наприклад, шеф-повар, перелічуючи інгредієнти страви *You add the lemongrass, the ginger and then the basil*, супроводжує вербалізацію кожного нового інгредієнта характерним ритмічним жестом.

Що стосується метафоричних жестів, у класифікації Д. МакНіла вони відрізняються від інших тим, що репрезентують абстрактного референта. Наприклад, під час загального обговорення реклами певного продукту спеціаліст із маркетингу говорить *Here's what I am thinking* і супроводжує мовлення таким жестом: торкається руками чола та висків, а потім раптово простягає руки вперед до аудиторії, так начебто тримає якийсь об'єкт і виставляє його на загальний огляд. Цей жест інтерпретують як метафоричний на тій підставі, що "ідея є абстрактною сутністю, яку не можна фізично дістати з голови й у буквальному смислі передати іншим" [15, с. 570].

Відомий американський дослідник невербаліки А. Кендон включає в свою класифікацію такі типи жестів: *жестуляції* (*gesticulations*), тобто жести, що супроводжують мовлення й інформативно доповнюють одне одного, *жести, прив'язані до мовлення* (*speech-linked gestures*), які містять інформацію, якої немає у мовленні, *емблеми* (*emblems*), тобто символічні жести, які можуть заміщати мовлення, а також *пантоміму*, та *мову жестів* [16].

Д. МакНіл представляє зазначену класифікацію у вигляді континуума (Kendon's continuum) з метою висвітлити залежність різних типів жестів від мовлення [17, с. 6] й протиставити *жестуляції*, які є незрозумілими без мовленнєвого контексту, *жестам-символам*, які самі функціонують як мовні знаки й можуть бути зрозумілими і поза вербальним контекстом; мовлення тут є необов'язковим, опціональним.

Наголосивши на чіткому відмежуванні символічних жестів від жестів інших типів, Д. МакНіл не залучає їх до об'єкта своїх досліджень. Однак, результати аналізу функціонування символічних жестів у спонтанній комунікації, здійсненого в ході цього дослідження, свідчать про те, що питання про їх природу, властивості та роль у процесі смислотворення залишається відкритим.

Звертаючись до опису аналізованих жестово-вербальних висловлень, зазначимо, що у транскрибуванні таких висловлень, услід за А. Ченкі [10], використовуємо такі умовні позначення: []

сигналізує початок і кінець жестово-вербального висловлення; цифри та літери, розміщені над словами мовця, позначають момент виконання аналізованого жесту; так, 1 a/b/c є позначеннями структурних частин одного й того самого жесту або повтору жесту; кожен новий жест позначається вже новою літерою.

Два наступних приклади жестово-вербальних висловлень взяті з інтерв'ю з Дональдом Трампом, який на той момент був кандидатом на посаду президента США:

#1a

1 [You've said on our show before that you've never really apologized until]

#1b

[unless you really feel the need to apologize] [28]

Жест #1a / #1b (виконується двічі одночасно з вербалізацією концепту APOLOGIZE): ведучий Дж. Феллон складає долоні, наче у благанні або молитві, з тією лише різницею, що складені долоні розташовано не біля обличчя та направлено не вертикально вгору, як це прийнято при звертанні до Бога, а на рівні тулуба і направлено горизонтально вперед, тобто до співрозмовника; окрім того, ведучий притискає лікті до тулуба та нахилає голову вперед, до рук.

Отже, можна розпізнати символічний жест *praying hands* [25], який також називають "долоні разом" і який репрезентує молитву, прохання, вітання, смиренність [5]. У повсякденному спілкуванні цей жест функціонує як символ прохання або благання, оскільки найбільш типовою формою молитви є молитва-прохання/звернення (*petitionary prayer/prayer of supplication*) [26]. Тлумаченням лексеми *apologize e ask (for) forgiveness*, тобто "прохати вибачити" [27]. Отже семантична ознака *прохання* є спільною складовою концептів APOLOGIZE та PRAY, що і зумовлює асоціативний зв'язок, який визначає доцільність використання саме цього жесту, коли мова йде про необхідність просити пробачення.

Цей жест не додає ніякої нової інформації, лише супроводжує мовлення символічним зображенням ключового концептуального змісту APOLOGIZE. Гіпотетично припускаємо, що в аспекті вмотивованості цей символічний жест є метафоричною деривацією іконічного жесту, який фізично відображає концептуальний зміст PRAY.

Наступний приклад також вилучено із інтерв'ю з Д. Трампом:

#2

2 [Well, I don't love apologizing] [28]

Перед виконанням жесту #2 Д. Трамп тримає руки у такій позиції: долоні направлені одна до одної та кінчики пальців обох рук симетрично торкаються один одного, ніби утворюючи дах будиночку. Така позиція інтерпретується як жест-символ, що є відображенням психологічного стану комуніканта – його самовпевненості та демонстрації влади, та в англійській культурі має назву *steeple gesture* [9].

Із цього положення мовець виконує символічний жест #2: розкриває долоні із розщепленими пальцями і розводить їх у протилежні сторони, начебто демонструючи, що долоні пусті й він нічого не приховує ("exposes his palms as if to show you he isn't

hiding anything” [8]). Цей жест символізує відкритість. На думку психологів, сприймаючи цей жест, аудиторія отримує інтуїтивне відчуття, що мовець не бреше, а говорить правду (“The audience gets an intuitive feeling that he must be telling the truth” [8]). Можна припустити, що цей символічний жест використовується з певною маніпулятивною метою. За допомогою цього символічного жесту Д. Трамп позиціонує себе як відкритого, чесного людини: він не приховує, що не любить вибачатися, хоча це й не дуже похвально з точки зору етичних норм.

На відміну від описаних вище жестів, цей символічний жест функціонує як окреме жестове висловлення із власним комунікативним змістом декларативного характеру: “Я нічого не приховую”.

У аспекті вмотивованості цей жест можна вважати метафоричною деривацією іконічного жесту, змістом якого є фізичне зображення відсутності предмета в руках.

Наступний приклад жестово-вербального висловлення містить жест, виконаний Дж. Феллоном під час інтерв'ю з Бараком Обамою:

#3

[*This is a true story*] [28]

Жест #3: обидві руки по черзі піднято на рівень тулуба і спрямовано відкритими долонями до аудиторії. Цей жест має конвенціональне тлумачення: зазвичай людина направляє руку із відкритою долонею до комунікативного партнера, коли просить його/її зупинитися у своїх діях. Відтак цей жест є конвенціональним жестом-символом, що має закріплені за ним комунікативний намір зупинити партнера по комунікації (жест-“стоп” [13]).

У аналізованому інтерв'ю жест виконується у такому контексті. Запросивши на інтерв'ю президента, ведучий Дж. Феллон починає бесіду із розповіді про їх першу зустріч, яка обернулася кумедною ситуацією. Дж. Феллон отримав запрошення на барбекю й прийшов туди у костюмі й краватці, бажаючи справити гарне враження на президента та першу леді, у той час як усі інші гості були вдягнені у шорти й футболки. Замість офіційного знайомства, як уявляв його собі ведучий, Мішель Обама кинулася його жаліти та навіть вдалася до послаблення його затягнутої краватки. Історія зустрічі ведучого з президентом та його дружиною видається кумедною й неймовірною. Відповідно, аудиторія реагує на цю розповідь гучним сміхом. І висловлення *This is a true story*, супроводжуване жестом #3, власне і становить собою реакцію ведучого на сміх аудиторії.

У наведеному прикладі жест #3 зберігає своє конвенціональне значення, але у взаємодії з вербальною складовою та з урахуванням контексту надає більше інформації адресатам. Виконуючи описаний жест, що співпадає у часі із висловленням *This is a true story*, ведучий не лише намагається запевнити аудиторію, що історія не вигадана, а цілком реальна й правдива, а й зупинити сміх. Відтак жест #3 має самостійний комунікативний зміст спонукального характеру: “Зупиніться”.

Щодо вмотивованості жесту, він будується на кластерній імідж-схемі СИЛА (за М. Джонсоном [14, р. 45–48]), а саме на такому складнику кластера, як

схема БЛОКУВАННЯ, де мовець виступає як СИЛА-1, що блокує дію СИЛИ-2, тобто аудиторії, яка сміється, намагаючись зупинити її, як начебто вони були матеріальними тілами, одне з яких створює перешкоду, а інше рухається до цієї перешкоди й має зіштовхнутися з нею.

У корпусі емпіричного матеріалу є й такі символічні жестові висловлення, які функціонують у відриві від мовлення, як самостійні комунікативні ходи. Наприклад, під час інтерв'ю з Д. Трампом відповідь гостя на запитання ведучого, чи грав він колись у настільну гру “Вибачте”, викликала емоційну відповідь ведучого – сміх та символічний жест #4.

[*No, I sort of like Monopoly better than Sorry*]

#4

4 [*Laughter*] [28]

Символічний жест ведучого втілюється спрямуванням вказівного пальця на комунікативного партнера. У багатьох культурах жест вказівним пальцем у бік іншої людини вважається грубим [23], але водночас він може використовуватись як нейтральний індексальний жест, аби вказати на певний предмет або людину [25] й тим самим невербально доповнити вербально виражену інформацію. Відомо також, що в супроводі підморгування або сміху, як у наведеному прикладі, тобто в ситуації позитивної, доброзичливої атмосфери, грайливе вказування пальцем є приємним виразом схвалення чи визнання (“A playful finger-point with a wink however, is a pleasant expression of approval or acknowledgement” [22]). Ці спостереження свідчать про те, що символічні жести є полісемантичними й їх комунікативний зміст визначається контекстом.

Подібним чином, наступний жест теж функціонує як самостійний комунікативний хід:

[*Is this wood or is it Formica?*]

#5

5 [*It's wood*] [28]

Цей комунікативний обмін відбувається у такому контексті. Дж. Феллон запитує у Д. Трампа, чи не пам'ятає він випадку, коли б він був близький до того, щоб захворіти під час виборчої кампанії, як це сталося із Х. Клінтон (*Hillary's getting sick <...> Have you gotten close to getting sick through this whole campaign?*). У відповідь Д. Трамп запитує, з якого матеріалу виготовлений стіл у студії. Відповідь ведучого, що стіл виготовлено з деревини, випереджає жест #5: він стискає праву руку в кулак, повільно опускає донизу та стукає по столу. Відтак, цей жест є самостійним невербальним комунікативним ходом, який інформує Дж. Трампа про те, що ведучий вірно зрозумів його думку, хоча вона й не була озвучена вербально: “Він не хворів і волів би і далі не хворіти”. Ця думка імплікується запитанням Д. Трампа: щоб запобігти хворобі Д. Трампа звертається до відомої прикмети “стукання по дереву” (*knocking on the wood not to jinx* [24]) й хоче впевнитися, що стіл у студії зроблений саме з цього матеріалу. Ведучий відповідає на запитання і супроводжує мовлення описаним символічним жестом, який містить інформацію, про те, що він бажає Д. Трампу не хворіти і докладає зусиль до цього, вдаючись до “стукання по дерев'яному столу”.

Таким чином, символічні жести функціонують і у складі жестового-вербальних висловлень, де вони дублюють вербально виражені смисли або ж містять додаткові смисли, які узгоджуються із вербально вираженою інформацією, і як окремі жестові висловлення, які набувають конкретного змісту у

контексті відповідної ситуації комунікації. У мотиваційному аспекті деякі символічні жести можуть інтерпретуватися як конвенціоналізовані продукти метафоричної деривації іконічних жестів. Окремі символічні жести демонструють імідж-схемну метафоричну природу.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. / Г.Е. Крейдлин. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 581 с.
- [2] Прохоров Ю.Е., Стернин И. А. Русские : коммуникативное поведение / Ю.Е. Прохоров, И.А. Стернин. - 3-е изд. испр. - М. : Флинта : Наука, 2007. - 328 с.
- [3] Сергеева А.В. Стереотипы поведения, традиции, ментальность / А.В. Сергеева. - 5-е изд. - М. : Флинта : Наука, 2007. - 320 с.
- [4] Серякова И.И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : [монография] / И.И. Серякова. – Киев. Нац. лингвист. ун-т. - К. : Изд. центр КНЛУ, 2012. – 280 с.
- [5] Символика и геральдика. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.symbolarium.ru/index.php/Жест>
- [6] Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Л.В. Солощук. – Харків: Константа, 2006. – 300 с.
- [7] Armstrong N., Wagner M. Field Guide to Gestures – How to Identify and Interpret Virtually Every Gesture Known to Man. / N. Armstrong, M. Wagner. – Quirk Books. ISBN 978-1-931686-20-4, 2003. – 320 p.
- [8] Body Language of the Hands: Common Gestures and Their Meanings [Electronic resource] – Access: <http://psychologia.co/talking-with-your-hands/>
- [9] Body language: The steeple gesture of the hands [Electronic resource] – Access: <http://www.psychmechanics.com/2015/04/body-language-steeple-gesture-of-hands.html>
- [10] Cienki A. Metaphor, gesture, and thought / A. Cienki, C. Müller // The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – P. 483–501.
- [11] Danesi M. Kinesics. / M. Danesi. // Encyclopedia of language & linguistics. – Amsterdam: Elsevier, 2006. – p. 207–213.
- [12] Exline R.V., Ellyson S.L. Visual Behavior as an Aspect of Power Role Relationships / R.V. Exline, S.L. Ellyson, B.

СЛОВНИКИ Й ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- [23] Gesture [Electronic resource] – Access: <https://en.wikipedia.org/wiki/Gesture>
- [24] Knocking on wood [Electronic resource] – Access: https://en.wikipedia.org/wiki/Knocking_on_wood
- [25] List of gestures [Electronic resource] – Access: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_gestures
- [26] Prayer [Electronic resource] – Access: <https://en.wikipedia.org/wiki/Prayer>
- [27] The Free Dictionary by Farlex [Electronic resource] – Access: <http://www.thefreedictionary.com>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- [28] The Tonight Show Starring Jimmy Fallon [Electronic resource] – Access: <https://www.youtube.com/user/latenight>.

REFERENCES

- [1] Krejdlin G.E. Non-verbal semiotics: body language and natural language / G.E. Krejdlin. – Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie Publ., 2004. – 581 p.
- [2] Prohorov Ju.U., Sternin I.A. The Russians: communications behavior / Ju.U. Prohorov, I.A. Sternin. – Moscow: Flinta : Nauka Publ. 2007. – 328 p.
- [3] Sergeeva A.V. (2007). Behavioural stereotypes, traditions, mentality / A.V. Sergeeva. – Moscow: Flinta : Nauka Publ., 2007. – 320 p.
- [4] Serjakova I.I. Non-verbal sign of communication in English discursive practices / I.I. Serjakova. – Kyiv: Kyiv National Linguistic University Publ., 2012. – 280 p.
- [5] Symbolism and heraldry. [Electronic resource]. – Access: <http://www.symbolarium.ru/index.php/Жест>
- [6] Soloshchuk L.V. Verbal and non-verbal communication components in English discourse / L.V. Soloshchuk. – Kharkiv: Constanta Publ., 2006. – 300 p.

Symbolic gestures in the American entertaining television interview

O. V. Maksymenko

Abstract. The article analyses symbolic gestures functioning in the context of the American entertaining television interview. It is brought to light that symbolic gestures function both as parts of gesture-verbal utterances where they mean the same as words or communicate some additional meanings which comply with the information expressed verbally, and also as separate gesture utterances whose meanings are specified in the context of the act of communication. In terms of motivation some symbolic gestures can be interpreted as products of metaphoric derivation of iconic gestures which become conventional. Some symbolic gestures demonstrate image-schematic metaphoric nature.

Keywords: *communication, context, gesture-verbal utterance, iconic gesture, metaphoric gesture, symbolic gesture.*

Символические жесты в американском развлекательном телеинтервью

Е. В. Максименко

Аннотация. В статье анализируется функционирование символических жестов в контексте американского развлекательного телеинтервью. Выявлено, что символические жесты функционируют как в составе жестово-вербальных высказываний, где они дублируют вербально выраженные смыслы или же содержат дополнительные смыслы, согласовывающиеся с вербально выраженной информацией, так и как отдельные жестовые высказывания, приобретающие конкретный смысл в контексте соответствующей ситуации коммуникации. В мотивационном аспекте некоторые символические жесты могут быть интерпретированы как конвенционализированные продукты метафорической деривации иконических жестов. Отдельные символические жесты демонстрируют имидж-схемную метафорическую природу.

Ключевые слова: *жестово-вербальное высказывание, иконический жест, коммуникация, контекст, метафорический жест, символический жест.*